

középpálya

A szövegbe mindnyájan messziről érkezünk

NÉMETH ZOLTÁNNAL BESZÉLGET FODOR PÉTER

– Írásaidban – legyen szó akár az írói álnevek által teremtett fiktív szerzőfigurákról, akár a kulturális regionalitás megragadhatóságának dilemmáiról, akár a digitális kommunikációban teremtődő virtuális szerepekről – visszatérő argumentációs trópusként jelenik meg az irodalmi szövegnek egy olyan értelmezése, mely ennek egyik legfontosabb funkcióját abban látja, hogy képes az identitásteremtés kreatív, a külső meghatározottságoktól (legalább részben) eloldódó közegévé válni. Van-e valamilyen jól megfogalmazható magyarázata annak a kitüntetett figyelemnek, mellyel írásaid az én textuális színre vitelében megtapasztalható szabadság iránt viseltetnek.

– Talán a játék korlátatlanságát érintő vágy akadályaival való szimbolikus leszámolás folyamatai zajlanak azokban a szövegekben, amelyekre utalsz. Az identitásba kódolt kulturális természetű akadályoktól való függetlenedés lehetőségét ismerem föl az olvasásban és a szövegalkotásban. Már egészen fiatal, szinte gyermekkoromtól fogva kínzott az a kérdés, hogy miért éppen ez a valaki az én, aki most éppen erre a kérdésre gondol, és miért nem egy másik. Hogy van-e éppolyan én valahol az univerzumban, mint az, aki most éppen ezen gondolkodik. A neveléssel, társadalmi környezettel stb. szerzett identitás feltételeessége számomra már nagyon korán evidenciaként jelent meg, s szinte azonnal felvetődött annak lehetősége, hogyan lehetne kilépni ebből az énből. Talán öntudatlanul jöttem rá, hogy fiatalokként, azaz nem teljes jogú állampolgárként egyetlen mód van az átörökített identitás határainak feloldására, és ez az olvasás. Revelációként hatott számomra, amikor tizenévesen megismertem Rimbaud költészetét, s benne „az én az valaki más” koncepcióját. Húszas éveim elején a pszichedelikus irodalom felé fordultam (a beat költészettől Timothy Leary-ig), és nagyon komolyan foglalkoztatott, persze leginkább elméleti síkon, a tudattágító szerek hatása. Aztán rövidesen az erotika és obszcenitás szövegvilágában találtam meg azt a lehetőséget, amely ezen az úton több sikerrel kecsegtetett. Sade márki perverz szövegvilágának felfedezése ebből a szempontból szintén döntő módon formálta át az identitásról vallott nézeteimet. Arra döbbsentem rá, hogy „kívülről” egész egyszerűen lehetetlen a Másik megisme-

rése, helyette a Másik önmagammá élése adódik lehetőségként. Hogyan legyek más? Hogyan lehet az én határait úgy elveszíteni, hogy a reflektáló ént megtartva az mégis tudást is közvetítsen számomra?

Talán meglepő, de a kérdésed által elindított emlékezés asszociatív láncolatában kezdőpontként hirtelen Móricz Zsigmond *Légy jó mindhalálig* című regényének (amelyet kb. kilencévesen olvastam) bezárt, szűk, végtelenül igazságtalan világa sejlik föl. Lehet, hogy túlértelmezés a regény által kiváltott katartikus élményből származtatnom minden autoritatív eszme és igazságtalanság iránti ellenszenvemet, de tény, még ma is elborzaszt ennek a tejszerű, ragacsos világnak a zárt közege. Nemrég olvastam újra Esterházy *Termelési-regényét*: és igen, ott is van egy idevágó részlet a mester Mikszáthtal folytatott beszélgetésében. „Másképp nem tudtál. Csak azt vagy azt tagadva, de mindenképpen ugyanúgy! (...) Nem juthat az észbe, hogy másképp is lehetne” – mondja Mikszáth. Engem éppen az izgatott, hogyan juthat észbe, hogy másképp is lehetne, vagy ha már észbe nem juthat, hogyan hozhatjuk olyan helyzetbe a testet és/vagy a tudatot, hogy ez a „másképp is lehetne”-helyzet megvalósulhasson. Talán innét ered a történelem vagy éppen az állati lét eltérő világai iránti vonzódásom. Amellett, hogy a *Filozófia a budoárban* szerzője vagy szereplője is szívesen lennék egy időre, Platón *Lakomájának* világa is vonzó számomra. Az egymástól eltérő szerelemkoncepciók hierarchiamentes alternatív világai nagyon közel állnak az identitásról vallott elképzeléseimhez. *A perverziónak méltósága* című verseskötetem is így akart összeállni: egymástól eltérő, hierarchiamentes, alternatív obszcén világok generálása zajlik benne. Ebből a szempontból az érdekelt, hogyan nem lehet kilátni saját szexuálerotikus világunkból – majd egy csavarral az, hogyan teheti túl magát az egyén önnön szexuális meghatározottságain, azaz tulajdonképpen identitásának a meghatározottságain. Ez a könyv például a tudattágítás és retrográd identitások lehetőségeit egy szélsőségesen átrotizált nyelv és különféle lehetséges obszcén világok segítségével kísérli meg. Azt, hogyan lehet a szövegidentitásokat húsba és énbe építeni.

– Szlovákiai magyar irodalom: létezik-e vagy sem *című tanulmányodban saját családod – inkább csak vázlatosan szóba hozott, mintsem részletesen elmesélt – történetét is fölhasználod annak bizonyítására, miképpen rétegződhetnek egymásra különféle identitáselemek (anyanyelv, taníttatás, állampolgárság, kulturális önmeghatározás) konkrét sorstörténeti narratívákban. Melyek azok a mozzanatok, amelyek visszatekintve a családi környezetből, a nevelétsből életed első felében a leginkább meghatározó erejűnek bizonyultak?*

– Azt hiszem, boldogabb gyerekkor nem volt, mint az enyém. Vagy legalábbis kb. tizenkét éves koromig, természetesen. Persze közbe lehetne vetni, hogy mesziről jött ember azt mond, amit akar, de hát a szövegbe mindnyájan mesziről érkezünk, és tényleg nincs okom szépíteni az emlékeimen. Sőt, arra kimondottan emlékszem, hogy már akkor afféle tökéletes világnak láttam a magamét. Elsőgenerációs értelmiségi családra gondolj, amely a település szélén elhelyezkedő iskola melletti tanári lakások egyikét bérlő, hatalmas parkkal, óriási fákkal és bokrokkal körbevett területet képzelj el, és vagy fél tucat „tanítógyereket”, akik mind fiúk voltak. Ráadásul szerencsémre olyan családban nőttem fel, amelyben nem volt probléma a könyvvásárlás, sőt.

De nem folytatom, hiszen sejtem, hogy arra akarsz kilyukadni, hogy Csehszlovákia, kisebbségi lét, kommunista diktatúra stb. Hát, meg kell hogy mondjam, ezen a településen semmilyen élményem nem volt a kisebbségi léttel kapcsolatban, azt sem tudtam, mi az, hiszen mindenki magyarul beszélt, még a szlovákok is. (Volt persze némi idegenség azért nyelvi szempontból, ha arra gondolok, hogy többé-kevésbé az édesanyám továbbörökítette magyar(országi) köznyelvet beszéltem, s nem az általánosan használt helyi palóc nyelvjárást. Ennyit a kisebbségi létről...) És a diktatúra is jóságos, gondoskodó, valami nagyon távoli és nevesítetlen dolog volt még a gyerekkori tudat számára. Persze később ennek a zárt világnak a meghatározottságaiból szerettem volna kilépni.

Anyai nagyszüleimet nem ismertem. A családi legendárium nagyrészt rájuk épült. Anyám elbeszélései nyomán elveszítettem a hitemet mindenféle jóságos és megérett transzcendenciában. Egyéves korában bevagonírozták és kitelepítették Magyarországra a szüleivel együtt. Hároméves korában meghalt az édesanyja, tizenkét évesen elveszítette édesapját is. De ezalatt gyerekként átélte a Rákosi-rendszer (a diktatortól még pusztit is kapott, egy virágot kellett átadnia), az ávosokat (nagyapám kocsmájában naponta megfordultak), az 56-os forradalmat, majd később a visszatelepülés drámai eseményeit. Magyarországi unokatestvéreimet nem ismerném meg, ha az utcán szembejönnének. Anyai nagyszüleim történeteiből hatékony családregényt lehetne írni.

Persze a kuláklistára tett apai nagyapám vagy éppen apai nagybátyám története sem maradnak el emögött. Már kora gyerekkoromtól kezdve nagyapám részéről a gyűlölet, nagybátyámtól a gúny és a humor céltáblája volt mindenki, aki a hetvenes-nyolcvanas évek Csehszlovákiájában a hatalom közelében volt. Talán éppen ezért is a hatalom stratégiái a mai napig kifejezetten érdekelnek, mind a politikában, mind a hétköznapi magántörténeiseiben. Hiszen egy következetesen végigvitt helyettesítési művelet által gondolatban rögtön a másik pozíciójában találhatjuk és kipróbálhatjuk magunkat. Éppen ezért lett logikus számomra, hogy a másságot, a másikat érintő tolerancia az egyik legfőbb érték, amelyhez ragaszkodnom kell.

– *A pozsonyi Comenius Egyetemen szereztél magyar és történelem szakos diplomát. Hogyan emlékszel vissza ezekre az évekre? Mi volt az, amit máshol aligha tanulhattál volna meg, s mi az, amit esetleg hiányoltál a képzésből?*

– A gimnázium utolsó évei már szinte elviselhetetlenek voltak számomra, és bár színjeles tanuló voltam, az irodalmon kívül más nem nagyon érdekelt. Talán ezért is tekintettem óriási várakozással az egyetemre, amely talán éppen ezért jelentett hatalmas csalódást. Tizennyolc éves koromra már átrágtam magam Camus-n és Becketten, Bulgakovon és Holanon, és ez színvonalasabb egyetem volt, mint az, ahová kerültem. Most mondjam azt, hogy amit irodalom, irodalomelmélet és kritika terén művelek, ahhoz az egyetemi tanulmányaimból semmit sem tudok hasznosítani? (Talán nem véletlen, hogy éppen a témavezetőm nem ajánlotta megvédésre diplomamunkámat, és tulajdonképpen csupán a jóindulatnak köszönhetően tudtam diplomát szerezni.) Az az igazság, hogy a feszített tempójú önművelés kényszeréből próbáltam erényt kovácsolni a magam számára.

Másrészt rengeteget tanultam, persze, a pozsonyi könyvtárak (azért nem éppen teljes) választékának és annak a légkörnek köszönhetően, amelyet egy főváros (na jó, csak 1993-tól, de mégis) légköre jelentett. És akkor itt mégsem mehetek el szó nélkül 1989 – nem félek kimondani, katartikus – élménye mellett, amely az én generációm számára a mai napig a nemzedéki önmeghatározás egyik legfontosabb eleme. A magyarországi események nem adtak okot ilyen katartikus élményközösség kialakítására, Csehszlovákiában viszont forradalom volt, minden szépségével és rátságával, még ha „csak” „bársonyos” forradalom is. Persze akkor, amikor gumibotos rendőrök mellett tüntettünk, vittük vásárra a bőrünket, még nem lehetett tudni, hogy mennyire lesz bársonyos, és milyen mértékű retorziókat váltanak majd ki akcióink. Hiszen például az egyetemről való kicsapással, börtönnel fenyegetőztek. Teljes két hetet az utcán töltöttünk, én magam is tintát csempészttem a forradalom főhadiszállására, éjszakáink azzal teltek el, hogy röplapokkal ragasztottuk tele a házfalakat, napközben pedig vagy tüntettünk, vagy az előállt helyzetről vitatkoztunk. És persze rajtunk volt a világ szeme, mi legalábbis így éreztük.

Milyen megdöbbentő volt aztán néhány hónappal, néhány évvel később, a friss demokráciában a tőlünk fiatalabb és jóval idősebb generációk véleményével szembesülnünk. Az idősebbek szerint kívülről vezényelték le a „forradalmat”, „fönről” minden el volt intézve, és tulajdonképpen bábként mozgattak bennünket. A fiatalabb generáció számára pedig a forradalom imázsa volt neveléses, helyi „fontos” emberek torzsalkodásának látták. És az is milyen megdöbbentő volt, hogy a forradalom élményközössége hogyan hullott szét, és milyen gyorsan alakultak ki erőteljesen nacionalista, illetve kizárólag a privatizációra szakosodó csoportok, és hogy a forradalomtól a társadalom milyen széles rétegei csak és csupán azonnali életszínvonal-emelkedést vártak. Hol volt mindez a mi – visszanézve – naiv és idealista vitáinktól! Tény, hogy a mi számunkra a demokrácia magától értetődően érték és nem érdek volt.

Mindent összevetve az 1988-tól 1993-ig terjedő időszak, vagyis egyetemi éveim életem egyik legfontosabb szakaszát jelentették, ritka összetett időszakot. Közben kommunista diktatúrából nyugati típusú demokrácia lett, a forradalmi élményközösségből nacionalista gyűlölködés, végigkísérhettem egy ország szétesését és egy új állam születését. Azt már nem is említem, hogy 1990 tavaszán féléves rész képzés keretén belül a budapesti ELTE hallgatója voltam.

– *Első tanulmányaid és kritikáid a kilencvenes évek közepén jelentek meg. A teoretikus tájékozódást, a tudományos érvelés kialakítását, az elemzői kérdéstávtalok kimunkálását tekintve akkoriban kik hatottak rád leginkább?*

– Az irodalomelmélet és irodalomkritika felé vezető utam különféle értelmezői nyelvek elsajátításán át vezetett. Az elsők között kell említenem a Kulcsár Szabó Ernő munkáiban megjelenített nyelv- és irodalomfelfogást, amely óriási hatást gyakorolt rám, mellette pedig a dekonstrukció nyelvét. Ez utóbbi nyelvjátékaiban a felszabadított írás koncepciója volt számomra különösen fontos. Az identitást kitüntetett pozícióban szemlélő elméletek közül például a posztmodern feminizmus-elméletek nyelvhasználatát is beépíteni próbáltam értelmezői nyelvembe. Számomra egy elméleti nézőpont hasznosítása nem elhatárolódást jelent más elmélektől, hanem a különféle teoretikus nézőpontok együttes megjelenítésének a le-

hetőségét. Gyakran egyetlen szövegemen belül is afféle rejtett vitát próbálok generálni a különféle értelmezésmódok között, illetve eltérő értelmezési lehetőségekre próbálok javaslatot tenni. Ez valószínűleg azért alakult így, mert sosem tartoztam egyetlen olyan csoportosuláshoz sem, amely azonos elméleti alapokon állva jött volna létre. Másrészt az általad is említett textuális szabadság megvalósítását, kiterjesztését is ezzel a módszertani sokszínűséggel vélem megvalósítani.

Egy idő óta próbálok elválasztani napi kritikáim nyelvét a tanulmányokban működtetett értelmezői nyelvtől, vagyis a felhasználás célját és az írások megjelenésének kontextusát is figyelembe veszem. Az *Új Szó* című szlovákiai napilapban, pontosabban Penge című rovatomban egy évig hetente közöltem másfél-két flekkes kritikákat a kortárs magyar irodalomról, s ez a szabadon vállalt kihívás elgondolkodtatott. Addig sosem gondoltam arra, hogy kinek írom a tanulmányaimat, kritikáimat, ezt öntudatlanul is az „önmegvalósítás” kategóriájába soroltam, de egy kb. harmincezres példányszámban megjelenő lap, amelyet százezren vagy még többen olvasnak, arra ösztökélt, hogy közérthetőbb, olvashatóbb, poénosabban argumentált írásokkal álljak elő. Nem beszélve a zsebkendőnyi területről, amelyre szintén más nyelvvvel kellett lépnem. Rádásul nagyon kemény negatív kritikákat is közöltem, vagyis át kellett gondolnom azt is, hogyan látom egészében a kortárs magyar irodalmat, illetve hogy milyen értékpreferenciák mentén gondolkodom a mai irodalomról. Vagyis ez a magamra vállalt feladat nagyon tanulságosnak bizonyult a jövőre nézve is, hiszen azelőtt szabadulni próbáltam a „kritikus” megjelöléstől, és inkább olyan „olvasó”-nak tartottam magam, aki írásban is közzéteszi véleményét, értelmezési javaslatait, esetleg nem értésének fokozatait.

– *Noha eddig napvilágot látott tíz önálló köteted mindegyike felvidéki kiadónál jelent meg, a kilencvenes évek utolsó éveitől kezdve a magyarországi lapokban is gyakran lehet találkozni írásaiddal. Túlzás nélkül állítható, nagyon intenzív kapcsolatot ápolsz a magyarországi irodalmi intézményrendszer számos fórumával.*

– Én ezt egészen természetesnek tartom, hiszen a kilencvenes évektől kezdődően az irodalmi kapcsolatok szerencsére nem a politikai határok, hanem az esztétikai-ideológiai stratégiák mentén kezdenek artikulálódni. Az előző időszak népfrengos beállítódása ugyan még mindkét oldalon kísért, én azonban úgy gondolom, hogy az irodalomnak jobb, ha az eltérő érdekek és stratégiák természetes módon külön artikulálódnak. Nem vagyok az erőltetett egység híve, sokkal inkább hiszek a jól argumentált és vitaképes különbségekben. Vagyis értékfelfogás és esztétikai stratégia mentén alakulnak ki az én kapcsolataim is, és ebből a szempontból teljesen lényegtelen, hogy szlovákiai, magyarországi, romániai vagy szerbiai kapcsolatról van szó. Persze ez nem azt jelenti, hogy barátaimmal ne lennének esztétikai jellegű vitáim, de ezek főként egy nagyvonalakban, általánosan egyező értékfelfogás belső hangsúlyait érintik. Ezek a viták a legizgalmasabbak – legutóbb H. Nagy Péter egyik tanulmányával kapcsolatban adódott alkalmam vitát indítani, az általa szerkesztett folyóiratban. Azok a kísérleteim viszont, amelyek során egy egészen más értékfelfogással szemben próbáltam meghatározni önmagam helyét, általában elutasításba, sértődöttségbe, személyeskedő vitába torkolltak, s az ilyen nem ideológiai-esztétikai viták értelmessége erősen kétséges számomra. Vagyis azt

kell mondanom, hogy belföldi, szlovákiai kapcsolataim nagyobb része inkább problematikus, köszönhetően kritikus tevékenységemnek.

Legtöbb kötetem a *Kalligram Kiadónál* jelent meg, amely kiváló és inspiratív szellemi műhelyt jelent a számomra. Persze ezt a kapcsolatot sem kell mitizálni, hiszen pozsonyi barátaim kétszer olyan távolságra vannak lakhelyemtől, mint a budapestiek. De mégis, ha valamiféle együttgondolkodásról lehet szó, akkor az leginkább a *Kalligram*hoz fűződik. Viszont akkor azzal is szembe kell nézni, hogy a *Kalligram* már bőven kinőtte azokat a kereteket, amelyek közé még ma is sokan be szeretnék szorítani. Vagyis sokkal tágabb horizontban gondolkodik ideológiáról, értékről és irodalomról, s nem lehet egy regionális-nemzetiségi kiadó kategóriájába sorolni, hiszen szerzőinek többsége szlovákiai szlovák vagy éppen magyarországi magyar.

– *A beszercebányai Bél Mátyás Egyetem Hungarisztika Tanszékének oktatója vagy. Mennyiben jelent speciális feladatot a módszertant, a kánont vagy éppen a képzésben részt vevők igényeit tekintve Szlovákia egyik nagy egyetemén irodalomelmélet- és történetet tanítani?*

– A Bél Mátyás Egyetem Hungarisztika Tanszéke abból a szempontból lát el speciális feladatokat, hogy nem pedagógiai irányultságról van szó, mint a többi – magyar nyelv és irodalom képzést nyújtó – szlovákiai egyetemen, hanem tolmács- és fordítóképzésről. Ráadásul diákjaink egy része nem rendelkezik magyar érettségivel. A szlovák tanítási nyelvű középiskolákból érkező szlovák nemzetiségű diákok számára magyar irodalmat, irodalomtörténetet oktatni sokkal igényesebb feladat, hiszen szinte az alapoktól kell elkezdni a tanítást. Mégis, van valami plusz szépség abban, hogy egy más kultúrából érkező diák számára megismertetjük a magyar nyelvet, irodalmat és kultúrát. Az meg aztán külön öröm, amikor diplomamunkájukat a magyar nyelvészet vagy irodalom témájában írják ezek a diákok, még annak ellenére is, hogy az anyanyelvük nem a magyar. Ez annak bizonyítéka lehet, hogy felzárkóztató programjaink (pl. nyelvi szemináriumok felvétele) sikeresek.

– *Számos írást szántál annak a lebontó-átértelmező munkának az elvégzésére, mely egyszerre tekintette feladatának a „szlovákiai magyar” irodalom fogalmához kapcsolódó politikai-esztétikai ideológiák, illetve az ezektől nem független teleologikus tematikus, műfaji kanonizációs törekvések problematikus pontjaira való rámutatást, és a terminus pusztán földrajzi használatában rejlő elméleti dilemmák föl-tárását. Szükségszerűnek látod-e ennek a kérdéskörnek a kiemelt szerepét irodalomtörténeti munkásságodban?*

– Ha egyetlen szóval kellene válaszolnom kérdésedre, akkor azt felelném: nem, egyáltalán nem tartom kiemelt kérdéskörnek ezt a témát eddigi, úgymond munkásságomban. Persze talán azt is túlzás lenne állítani, hogy számomra mindez melléktermék, játék és ujjgyakorlat egy fogalom dekonstrukciójához. Azért állítom, hogy túlzás lenne mellékterméknek beállítanom, mert például a magyar irodalom szlovákiai kontextusában nagyon sokan csak ezt az egy szeletét látják munkásságomnak, s ennek alapján ítélik azt meg. Tehát már csak ezért is fontos, hogy komolyan vegyem magam.

Az a megdöbbenő ebben az egészben, hogy a „szlovákiai magyar” irodalmat érintő eszmefuttatásaimat, a lehetséges koncepciók felvázolását szinte egy egész generáció érezte saját léte elleni támadásként. A szlovákiai magyar irodalom idősebb generációja ugyanis úgy tartja, hogy 1948 után a semmiből teremtették meg Szlovákiában a szlovákiai magyar irodalmat, s ezt, illetve ennek az irodalomnak a létét valaki most kétségbe akarja vonni. A másik megdöbbenő tapasztalat, hogy mennyire nem és mégis mennyire generációs problémáról van szó, az az, hogy ha a saját generációjuk felől érkezik az enyémhez hasonló hang vagy akár egy még erőteljesebb vélemény, afölött milyen könnyedén elsiklik ez a nemzedék. Például Tőzsér Árpád megállapításai egyenesen az értéktelenség kategóriájához kötik a szlovákiai magyar irodalom létét (én ezt sosem mertem volna) – éppen az *Alföldben* megjelent *Utómodern fanyalgás a szlovákiai magyar irodalom tárgyában* című esszéversében „nádtetős provinciához”, a „seggbe rugottak” „operett”-jéhez hasonlítja, s megállapítja, a szlovákiai magyar irodalomnak „az irodalomhoz sokáig alig volt több köze, mint Jourdain úrnak”, s „ha a szlovákiai magyar irodalom még mindig »szlovákiai« – elég baja az neki” stb.

Úgy gondolom, hogy a magyar irodalom jelenleg megfigyelhető centralizációja, az értékek és a kulturális tudás szabad áramlása az utóbbi évtizedben a fogalom használhatósága ellen hat (lehet persze, hogy néhány évtized múlva egy ezzel ellentétes irányú folyamatnak leszünk a szemtanúi), illetve hogy a szlovákiai magyar irodalom fogalmát ma már az intézmények és a (pályázatokon elnyerhető) pénz tartja életben. Gondolj arra, hogy a Magyar Oktatási és Kulturális Minisztérium a határon túli irodalmárok számára létrehozott Schöpflin Aladár-ösztöndíj kiírásában például egyenesen kötelezővé teszi, hogy határon túli irodalommal foglalkozzon a pályázó, hiszen a „határon túli magyar irodalmi művek értékelésére” szólít fel! Vagyis hiába van egy jó határon túli irodalomtörténész, kritikus vagy teoretikus, aki mondjuk a kortárs magyar feminista irodalomról vagy a holokausztirodalomról írna, nem, az nem támogatandó: a kiírás azt az ideológiát tükrözi, hogy a határon túli magyar irodalomtörténész írjon határon túli szerzőkről, az való neki. És ez az ideológia rejtetten azt is sugallja, hogy a határon túli költő és prózaíró írjon a határon túliak sorsproblémáiról, nehogy már szabadon döntsön ilyen kérdésekben, maradjon saját rezervátumán belül. Nos, az én idevágó írásaim az irodalomnak az efféle regionális rezervátumba való beszorítását próbálják problematizálni.

– *A kortárs magyar irodalomtörténet-írás jeles monográfia-sorozatában megjelent Talamon Alfonz-könyvedben a fiatalon távozott prózaíró irodalomtörténeti kontextualizálását úgy végezted el, hogy a munka bevezető fejezetei egyikében a „(cseh)szlovákiai magyar” irodalom, míg egy másikban a magyar irodalom történeti összefüggésrendjeit vetted alapul. Hangsúlyozva ugyanakkor, hogy a „talamoni prózapoétika a magyar irodalom kontextusán belül kaphatja csak meg az őt megillető értelmezői gesztust”. E kettős távlat aszimmetrikus érvényesítése lenne képes megfelelő kereteket nyújtani az igazságos megértés korántsem könnyen végrehajtható feladatának? Változott-e a magyar irodalmi regionalitásról kialakított álláspontod az elmúlt bő egy évtizedben?*

– Abban az értelemben, hogy elméleti kérdésnek tartom, nem. Viszont több síkon tárgyaltam a témát, és valószínűleg több ponton is kiegészítettem, esetleg fe-

lülírtam korábbi véleményem. Míg a kezdeti időszakban egyszerűen egy földrajzi kérdésnek az irodalomban való megjelenéseként tárgyaltam, addig jelenleg folyamatszerűségében látom a problémát. Tehát vannak korszakok és folyamatok, amikor az irodalmi központtól való függetlenedés igénye előhívhat egy nagyon erőteljes regionális irodalmi öntudatot – de a kortárs magyar irodalom jelenlegi folyamatai éppen hogy nem ilyenek, hanem ezzel ellenkezőek. Talamon Alfonz munkái sem kerültek volna kánonközeli pozícióba, ha kizárólag szlovákiai magyar irodalomtörténészek és kritikusok nevéhez kötnénk a recepcióját, hiszen a magyarországi kritika teljesítményeihez köthető leginkább Talamon kanonizációja. Grendel Lajos korai szövegeinek kanonizálását szintén a magyarországi kritika végezte el. Vagyis akkor miről van szó? Hogy az irodalmi regionalitás kanonizációs és értékpotenciálja – legalábbis a szlovákiai magyar irodalom esetében – képtelen teljesítményt felmutatni, pontosabban többször is csődöt mondott. Ezt látták be azok a fiatal szerzők, akik – élve a kilencvenes évektől kezdődően adódó megváltozott geopolitikai és kulturális lehetőségekkel – eleve egységként tekintenek az irodalmi játéktérre. Pontosabban, javítok, nem egységként, hanem olyan területként, amelyet nem a politikai határok mentén elgondolt specifikus regionális univerzumok, hanem az eltérő ideológiai-esztétikai kánonok által szétszabdalt magyar irodalom párhuzamos paradigmái uralnak. Mint ahogy már Talamon életművét is hiába próbáljuk a magyar irodalom valamiféle regionális szlovákiai kontextusában szemlélteni, hiszen sokkal jobban értelmezhetőek és szólíthatóak meg a magyarországi vagy a világirodalmi folyamatok és szövegek felől.

– *A 2005-ben közreadott A bevégezhetetlen feladat című gyűjteményes köteted nyitótanulmányában írod: „A szlovákiai magyar irodalomra éppen hogy nem az autentikusság, hanem az a jellemző, hogy némiképp lemaradva, késéssel, de a magyarországi irodalmi változásokra rezonál, reagál.” Mennyiben tekinthető találónak ez a megállapítás a kilencvenes évek és napjaink „fiatal szlovákiai magyar” irodalmára?*

– Ez az idézet arra utal, hogy nincs valamiféle specifikus, különleges, különutas szlovákiai magyar kánon, hanem a szlovákiai magyar irodalom legjobb teljesítményei mindig is a magyarországi kánon nyomában indultak el. Ebből a szempontból azt kell mondanom, hogy a kortárs fiatal irodalom teljes mértékben folytatja ezt a hagyományt, pontosabban sokkal jobb helyzetben van, amennyiben teljes mértékben beépült a magyarországi struktúrákba, mint ahogy a magyarországi szerzők is teljes mértékben beépültek a szlovákiai struktúrákba. Ha megnézed, hogy a ma létező három szlovákiai magyar irodalmi lap szerzői közül (akár százalékosan kifejezve) mennyi a magyar állampolgár, bizony meglepődnél (nem beszélve az erdélyiekről). Ugyanígy meglepetést okozhatna, ha például megnéznéd, hogy mondjuk Tózsér Árpád, Csehy Zoltán, Gazdag József vagy éppen Benyovszky Krisztián hol publikálja/publikálta az utóbbi évtizedben verseit, prózáit, tanulmányait, kritikáit. Döntő többségében magyarországi lapokban. Most akkor felteszem a kérdést: milyen regionalizmusról, milyen regionális öntudatról, milyen regionális kánonról beszélünk?

Mivel nem volt regionális elméleti iskola, a szlovákiai magyar irodalomtörténészek és kritikusok is szinte magától értetődő természetességgel kapcsolódtak rá a

magyarországi elméleti irányzatokra, vagyis a magyarországi recepcióesztétika, dekonstrukció, kulturális antropológia stb. nyelvére. De ha a költészetet nézem, Csehy Zoltán, Mizser Attila vagy Vida Gergely lírája is leginkább egy Parti Nagy Lajos–Kovács András Ferenc-paradigma mentén értelmezhető. És így tovább. Az viszont tragikus, ha a magyarországi irodalomtudomány továbbra is a regionalizmus rezervátumában kívánja értelmezni ezeket a szövegeket, egy olyan regionalizmus részeként, amelyről azok nem tudnak és nem birtokolnak.

Más kérdés, és ez már érték és kanonizáció együttes problémája, hogy kerülhet-e szlovákiai magyar szerző kanonikus, kánondiktáló pozícióba. Természetesen igen, és akkor most nem fogok hazai neveket említeni, elég ha az erdélyi Kovács András Ferenc jelentőségére gondolunk.

– *Több helyen teljes joggal hangsúlyoztad, hogy nincs különösebb értelme a magyarországi irodalomtudomány közelmúltbeli átalakulása nélkül vizsgálni azt a kérdést, vajon napjainkban miért nem érvényes már Grendel Lajosnak az az 1997-ben megjelent okfejtése, mely szerint „évek óta a leghalványabb remény sincs arra, hogy színre lépjen egy képzett, önálló ítélet alkotására képes fiatal [felvidéki magyar] irodalomtörténész nemzedék”, mint ahogy azt is, hogy a Szlovákiában élő magyar irodalomtudósok és kritikusok új nemzedékét aligha érdemes valamiféle egységes irányzatként fölfogni. Elismerem, a következő két kérdés ugyanakkor mégiscsak valamiféle csoport-képzetet implikál, de talán nem teljesen indokolatlan megfogalmazásuk. Egyfelől foglalkoztat, miért éppen a te munkásságodban játszik a leginkább kitüntetett szerepet a „szlovákiai magyar” irodalom közelmúltja és jelené, másfelől szeretném megtudni, hogy a szlovákul is olvasó fiatal kutatókra hat-e a szlovák és/vagy a cseh irodalomtudomány, akár a primer szövegeket, akár a fordításokban megjelenő nyugati munkákat tekintve?*

– Az elmúlt években Szlovákiában megjelent, elméleti érdeklődésű fiatal irodalomtörténészekből és kritikusokból álló generáció számára a tágabb kontextus nemcsak természetes, hanem egész egyszerűen létszükséglet. Generációról csak azért beszélek, mert a hetvenes években születettek nemzedékéről van szó, az egyébként egészen eltérő kutatási területek természetesen nem teszik lehetővé – ahogy te is említetted –, hogy valamiféle egységes csoportként tekintsünk rájuk, bár a Sambucus Társaság, amelynek mindnyájan tagjai, talán valami hasonló céllal jött létre. A szlovák és cseh irodalomelmélet, valamint az említett nyelven megjelenő fordítások néhány esetben valóban lényeges szerepet játszanak, leginkább a szlavista Benyovszky Krisztián esetében, más esetekben viszont szinte egyáltalán nem, például Csehy Zoltán erotográfiai munkájában, *A szöveg hermaphrodítusi teste* című könyvben keresve sem találunk szlovák vagy cseh elméleti szövegre vonatkozó utalást, annál inkább latin, olasz, angol stb. hivatkozásokat. E két lehetőség között rengeteg az átmenet. Mindez természetesen függ a vizsgált témától, másrészt persze az is igaz, hogy ha a célnak megfelel és könnyebben elérhető a csehre, szlovákra fordított szakirodalom, akkor nincs nyelvi akadály. A szlovák és a cseh irodalomelmélet teljesítményei azonban – Benyovszky kivételével – nincsenek jelen ennek a generációnak a nyelvében, annál is inkább, mivel – ahogy én látom – a kilencvenes évek magyar irodalomelméletének teljesítményei fontosabbak

számukra a szláv strukturalizmusnak, a neostrukturalizmusnak és posztstrukturalizmusnak az említett közegben uralkodó nyelvénél.

Ezt a generációt szinte teljesen hidegen hagyja a szlovákiai magyar irodalom kérdésköre, illetve a regionalizmus problémája – ezzel a problémával csak akkor néz szembe, ha a pályázati pénzekből megvalósított konferenciák célzott témája erre rákényszeríti (ilyenek például a Fórum Intézet által szervezett somorjai disputák). Most mondjam azt, hogy a szlovákiai magyar irodalom kérdéskörében született írásaim döntő többsége is ilyen és hasonló felkérések nyomán születtek? Hogy a szlovákiai és magyarországi intézmények és irodalomszervezők egy része még mindig csak ebben a problémakörben képes mozogni? Köztem és az említett generáció tagjai között lehet, csupán annyi a különbség e felkérések tekintetében, hogy én általában a téma egészét tettem meg kiindulópontnak, míg társaim értelmezés céljára kiválasztottak egy-egy „szlovákiai magyar illetőségű” költőt vagy prózaírókat, s azután – profánul fogalmazva – egy retorikai elemzésnek már teljesen mindegy, hogy a vizsgált mű szerzője két kilométerrel északabbra vagy délebbre született. Másrészt, mint említettem, az antropológiai és az identitást érintő problémák engem mindig érdekeltek, s a retorikai mellett ilyen kérdésirányokat is mozgósítok értelmezéseimben.

– *A Bél Mátyás Egyetemen Hungarisztika Tanszékén létrehozta a Clineman Fordítói Kört, melynek többek között célja magyar irodalmi szövegek szlovák nyelvre való átültetése. Van-e az irodalmi műveltséggel bíró szlovák olvasóközönség körében érzékelhető érdeklődés a magyar irodalom iránt, léteznek-e olyan akár klasszikus, akár kortárs szerzőink, akiknek van szlovák recepciója?*

– A szlovák irodalmi élet egy része számára a nyitottság alapvető evidencia, hiszen a cseh kultúrával folytatott párbeszéd meglehetősen erőteljes – pontosabban a cseh nyelven megjelenő irodalom és kultúra a mai napig jelentős szerepet kap a progresszív szlovák irodalomban. (Azt csak zárójelben jegyzem meg a helyzet illusztrálására, hogy például egy nagyon komoly, minőségi cseh könyvesbolt-hálózat van jelen Szlovákiában, vagyis a cseh irodalom értékei szinte azonnal olvashatók Szlovákiában is.) A magyar–szlovák irodalmi kapcsolatokra Grendel Lajos esetét szokás példaként említeni, akinek a regényei a magyar kiadással egy időben kerültek a szlovák olvasó elé, komoly hatást gyakorolva a szlovák irodalomra. Másrészt az is igaz, hogy Grendel helyzete kivételes és talán megismételhetetlen. Viszont a magyar irodalom jelen van a szlovák irodalmi életben, legutóbb a *Kalligram* folyóirat ezévi márciusi számában jelent meg egy összefoglaló jellegű tanulmány Görözdí Judit tollából a kortárs magyar próza szlovák recepciójáról, Závada Pál, Kertész Imre és Nádas Péter regényeinek fogadtatásáról. A magyar irodalom jelenléte természetesen azoktól a fordítói teljesítményektől függ, amelyek képesek megfelelő szlovák nyelvet találni a magyar irodalom számára – például Karol Wlachovský, Grendel regényeinek fordítója, vagy Renáta Deáková, akinek nevéhez többek között Talamon-, Závada- és Esterházy-regény is kapcsolódik.

– *A múlt esztendőben jelent meg a Tegnap és Ma sorozatban a Parti Nagy Lajos írásművészetéről készített monográfiád. Milyen nehézségekkel szembesültél a könyv elkészítése során? Mely pontokon találtad leginkább szükségesnek eltérni az eddigi recepció értékhangsúlyaitól, szempontrendszerétől, kanonizációs gesztusaitól?*

– A kérdés jogos, és egyúttal szinte lehetetlen válaszolni rá, hiszen Parti Nagy rendkívül gazdag és szerteágazó életműve legalább ilyen gazdag és szerteágazó, egymással rejtett vitákba bonyolódó recepciót vont maga után. Vagyis végig kettős szorításban éreztem magam: egyrészt hangot és teret akartam adni a recepció sokszínűségének, mintegy követve és leképezve azt, másrészt „saját” „erős” olvasatokkal kívántam ellátni a Parti Nagy-korpuszt. Ráadásul ezek a saját olvasatok gyakran belső vitákat generáltak egymással, hiszen ugyanazt a Parti Nagy-szöveget több nézőpontból próbáltam értelmezni.

Kihívás volt számomra, hogy egy originális, a nemzetközi és a magyar szakirodalomra is támaszkodó posztmodernfelfogást tegyek közzé a monográfiában – egész egyszerűen úgy éreztem, hogy a Parti Nagy-életmű eddigi darabjai, a kortárs irodalomban és a magyar irodalom „fejlődéstörténetében” elfoglalt helye erre szinte köteleznek. Ezért aztán egy rejtett (vagy kevésbé rejtett) posztmodernértelmezést is tartalmaz a könyv. Ráadásul éppen Parti Nagy szövegeinek és a szakirodalomnak az együttes tanulmányozása során jutottam el a háromféle posztmodernnek a könyvben felvázolt elméletéhez, amelynek használhatóságát a szerző szövegein próbáltam ki először egy tanulmány erejéig. Ezen a téren szinte teljesen figyelmen kívül kellett hagynom a recepciót, amely gyakran reflektálatlanul és következtelenül dobálózott az olyan terminusokkal, mint például az említett posztmodern fogalma.

Némileg vitába szálltam a recepció azon irányjaival is, amelyek a Parti Nagy-szövegek korpuszt kizárólag a szerző lírai teljesítménye felől olvasták, illetve ahhoz viszonyították. Véleményem ebben a tekintetben még az interjúkban kifejtett szerzői önreprezentációtól is eltér némiképp, hiszen Parti Nagy nem egy drámáját, prózai szövegét és műfordítását is önmagában megálló alkotásnak tartom, amelyek (és értelmezésük sem) nem szorulnak rá Parti Nagy lírai teljesítményeinek mankójára. (Mindez persze nem azt jelenti, hogy a nyelvjátékok műfajokon és műnemeneken átívelő természetére nem lehet figyelni.) Sajátos problémát jelentettek ebből a szempontból Parti Nagy műfordításai, illetve nem is tudom, hogyan nevezem azokat a drámai szövegeket, amelyeket maga a szerző nem tart műfordításoknak, s inkább az átírás, megnyelvezés, felturbózás szavaival ír le. Ezeket az irodalmi közvélemény egy része Parti Nagy-szövegeknek tartja, s erre a szerző is rájátszik, amikor például Molière Tartuffe-jét az alábbi módon vezeti be „fordításai” közé: „Molière: Tartuffe. Írta Parti Nagy Lajos”. (Figyeljük meg, mennyire hasonló ez a járték a *Sárbogárdi Jolán: A test anygala* című kisregény esetében alkalmazott eljáráshoz: „Sárbogárdi Jolánt írta Parti Nagy Lajos”). Másrészt viszont ilyen típusú munkáinak döntő többsége természetesen a fordított szerző nevét tünteti fel a szerzői név pozíciójában. Felmerült bennem, hogy ezeket a „megnyelvezős” játékokat ténylegesen is Parti Nagy szövegeiként értelmezsem – végül azonban elvettem ezt a lehetőséget, s csak egy alfejezetben foglalkoztam azzal a majdnem húsz drámával, amely ide tartozhat. De ez a téma azóta is nagyon érdekel, s bővebb kifejtést engedne meg.

– 2007. január elsejétől a Kalligram folyóirat főszerkesztője vagy. A lap másfél évtizedes történetének melyek azok a hagyományvonalai, amelyeket igyekszel foly-

tatni, s milyen területeken érzed szükségesnek az apróbb módosítást, alkalmasint a jelentős változtatást?

– A *Kalligram* ideológiai háttérét már kezdetektől fogva a provincializmusból, de akár a regionális korlátokból való kitörés adta, egy szélesebb szellemi horizont elfoglalásának az igénye, a kultúrák egyenrangú párbeszédének elősegítése, az értékközpontúság feltétlen tisztelete, valamint az irodalom határait érintő provokatív kérdések felvetése. Ez annyiban változott meg az idők folyamán, hogy a kiadó ma már olyan pozíciót foglal el mind a magyar, mind a szlovák irodalomban, de akár a közép-európai térségben, amely megkérdőjelezhetetlenné teszi, hogy az elmúlt másfél évtized ebből a szempontból valódi sikertörténet. A folyóirat ennek a sikertörténetnek a része és egyik alakítója volt, izgalmas és mozgalmas szellemi terep. Grendel Lajostól Hizsnyai Zoltánon keresztül Csehy Zoltánig vezetett az út, amelynek során sok tekintetben változott ugyan a folyóirat, az előbb említett ideológiai háttér azonban változatlanul örökítődött tovább. Számomra is teljes mértékben vállalható volt ez az örökség, vagyis ebből a szempontból nem került sor különösebb változásra. Mint ahogy örököltem Hrapka Tibor grafikai szerkesztőt is, s vele egy vizuálisan is rendkívül izgalmas lapot, amely a magyar irodalmi folyóirat-kultúrában egészen egyedül álló helyzetben van.

Nemcsak ebből a szempontból volt könnyű dolgom az elmúlt időszakban, hanem azért is, mert Beke Zsolt mellett Gerevich András és Szolláth Dávidot is szerkesztőtársamnak tudhattam, általuk a lap még szélesebb akcióradiusz mentén fejthette ki tevékenységét. Az én ötletem tulajdonképpen csak annyi volt, hogy minden számra jellemző tematikus blokkokkal turbózzuk fel a hagyományos folyóiratokra jellemző szerkezetet, de ez sem volt olyan nagy újdonság, hiszen a Csehy Zoltán által szerkesztett *Kalligram*ban is voltak ilyen blokkok, sőt nem egy számban több is. Viszont azt is el kell mondanom, hogy sajnos idő hiányában egész egyszerűen nem tudtam vállalni a folyóirat főszerkesztését a 2008-as évre, vagyis rövidesen elköszönök a laptól.

– *Irodalomtörténeti monográfiák, tanulmány- és kritikagyűjtemények mellett több verskötetet is megjelentettél, 2002-ben az irodalomtudományos beszédmód és különböző populáris műfajok társítására épülő prózai munkád látott napvilágot. Ez az irigylésre méltó termékenység teheti indokolttá a kérdést, van-e olyan kedvelt időöltésed, mely nem kötődik az irodalom világához?*

– Most, hogy befejezem ezt a beszélgetést, máris indulok az edzésre, pingpongozni, a hétvégén pedig a Köröcsarnokban követtem végig a Lombard-BVSC asztalitenisz Bajnokok Ligája mérkőzését a horvát bajnokkal szemben. Mindig volt valamilyen mániám, régebben a sakk, most az asztalitenisz. Heti 10-12 óra edzés az, amit én hozzáteszek a sportághoz. Két év óta a helyi, ipolybalogi asztalitenisz-csapat igazolt játékosa vagyok, egy regionális bajnokságban játszunk, s csak kevésen múlt, hogy nem nyertük meg azt.

Ezen túl szinte hivatásos sofőr vagyok, gyakran járok szüleimhez, Kéméndre, hetente Besztercebányára, az egyetemre. De ez mind nem lényeges. A lényeges az, hogy már tizenegy éve nevel a fiam, több-kevesebb sikerrel. Ennek is köszönhetem a napokban megjelenő *Állati nyelvek, állati versek* című könyvemem, talán.